

Piotr Chojnacki

Akademia Rolnicza w Lublinie

DETERMINANTY ROZWOJU REGIONALNEGO NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

1. Wstęp

Zróźnicowanie poziomu rozwoju regionów każe poszukiwać czynników wpływających na intensywny rozwój niektórych z nich bądź ten rozwój hamujących.

Oprócz determinantów charakterystycznych dla całej gospodarki istnieją zjawiska specyficzne, wynikające z lokalnych uwarunkowań, które należy kształtować indywidualnie, poprzez przemyślane strategie. Powstają zatem pytania: jakie czynniki specyficzne kształtują rozwój konkretnych regionów, jak można te czynniki stymulować w pożądanym kierunku, czy istnieje możliwość absolutnego wyrównania szans rozwoju różnych regionów i ich poziomów gospodarczych.

Wydaje się, że zagadnienia te należy prezentować w ścisłym związku z konkretnymi zjawiskami regionalnymi. Przedmiotem niniejszej analizy jest specyfika lokalnych uwarunkowań województwa lubelskiego.

2. Makro- i mikroregionalne determinanty rozwoju

Zestaw czynników oddziałujących w danym regionie gospodarczym w zależności od ich zasięgu można podzielić na czynniki makroregionalne i mikroregionalne.

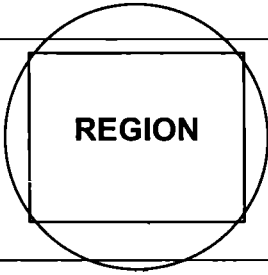
Czynniki makroregionalne zwykle należą do elementów niezależnych od danego regionu czyli takich, które nie mogą być kształtowane przez jego

działania lub są kształtowane w ograniczony sposób. Do zjawisk o tym zasięgu zalicza się ogół cech i warunków typowych dla danego regionu (w skali makro) lub dla danego kraju, w tym: warunki ekonomiczne danego regionu, techniczne, prawne, polityczne i kulturowe. Czynniki makroregionalne mogą należeć do sfer:

- gospodarczej – w regionie istotne są zjawiska popytu i podaży rynkowej, poziomu cen i inflacji, możliwości nabywcze klientów, obecność lub brak instytucji wspomagania biznesu (organizacje kredytujące działalność, doradcze), wysokość bezrobocia, struktura zatrudnienia;
- technologicznej – istotne są możliwości wytwórcze w danym rejonie (np. obecność wykwalifikowanych pracowników), środki i sposoby komunikacji z otoczeniem, stopień asymilacji technologii w danym regionie (np. rozwinięcie bazy teleinformatycznej);
- polityczno-prawnej – dotyczącej uregulowania stosunków prawnych stanowiących podstawy działalności gospodarczej, usankcjonowanych prawnie ograniczeń w dostępie do technologii, świadczenia usług czy wytwarzania określonych dóbr (koncesjonowania), obciążeń podatkowych i kontyngentów produkcyjnych;
- społeczno-kulturowej – zespół wartości i zachowań preferowanych przez dane społeczeństwo, przekładający się na stosunek do zmian, gotowość wprowadzania nowych rozwiązań strukturalnych, postawy konsumenckie, strukturę wykształcenia i wieku mieszkańców regionu.

Zespół czynników makroregionalnych występujących w danym regionie przedstawia rys. 1.

Czynniki mikroregionalne to te, które mogą być stymulowane bezpośrednio przez władze regionu. Chodzi tu przede wszystkim o rodzaj działań, które mogą być podejmowane dla korygowania szerszych procesów – nie są to zatem konkretne cechy. Wśród takich czynników można wskazać: programy mające na celu pobudzanie przedsiębiorczości, zachęty dla inwestorów, ułatwienia dla rozwoju małego i średniego biznesu, akcje zwiększające wiedzę o regionie lub podnoszące poprzez promocję jego wartość turystyczną. Jednym z ważniejszych elementów w tej skali regionalnej jest dążenie do jego rozwoju infrastrukturalnego, co bezpośrednio przekłada się na zainteresowanie ze strony inwestorów i jest podstawą zmian strukturalnych. Czynniki mikroregionalne mogą być również podzbiorem cech typowych dla zjawisk makroregionalnych – chodzi tu o takie kwestie, jak regionalne postawy społeczności mieszkańców, sposób działania władz lokalnych, dynamika lokalnej gospodarki i jej położenie w systemie mezo- i makroekonomicznym [3, s. 6] .

WARUNKI POLITYCZNE regulacje prawne, działania rządu, orzecznictwo, członkostwo w organizacjach międzynarodowych	WARUNKI EKONOMICZNE regulacje ekonomiczne, sytuacja gospodarcza, zjawiska ekonomiczne: inflacja, stopa wzrostu, system podatkowy, system celny	SUROWCE I ENEGIA dostęp do źródeł, nowe zasoby i źródła, nowe zastosowania, zmiany cen
RYNEK natężenie konkurencji, odbiorcy produktów, pozycja na rynku, ceny, tendencje		AKTYWA SPOŁECZNE poziom edukacji, etyka i etos pracy, kwalifikacje zawodowe, umiejętności pracy
TECHNOLOGIE odkrycia, wynalazki, innowacje, wiedza, nowe technologie, inżynieria materiałowa	KAPITAŁ źródła akumulacji, rynek kapitału, inwestycje, papiery wartościowe	KULTURA system wartości, wzorce zachowań, etyka zawodowa, kultura organizacyjna

Rys. 1. Elementy o zasięgu makroregionalnym oddziałujące na region gospodarczy

Źródło: opracowanie własne.

3. Regionalne uwarunkowania rozwoju województwa lubelskiego

Charakter gospodarki w regionie zdeterminowany jest głównie przez rolnictwo, w którym zatrudnione jest 53%¹ ludności czynnej zawodowo (nieznaczny wzrost w stosunku do lat poprzednich w roku 2003). W dziale przemysłu i budownictwa zatrudnionych jest ok. 14% ludności, w usługach rynkowych ok. 19%, w usługach nierynkowych zaś ok. 14%. Zdecydowana większość zatrudnionych (ok. 80%) pracuje w sektorze prywatnym. Wysoki ilościowo poziom rolnictwa odbija się na małym jego udziale w produkcji krajowej – wytwarza on ogólną wartość produkcji sprzedanej przemysłu w skali kraju na poziomie 2,6% (wobec innych województw: mazowieckie 20%, śląskie 18%, wielkopolskie 10%). Wartość produkcji przemysłowej ogółem plasuje województwo lubelskie na 11 miejscu w kraju.

¹ Dane Urzędu Statystycznego w Lublinie [9].

Struktura produkcji regionalnej obejmuje przede wszystkim działy niskonakładowe i o niskim poziomie rozwoju technologicznego. Jest to głównie produkcja w obrębie przemysłu spożywczego (27,3% produkcji sprzedanej), maszynowego (6,7% produkcji sprzedanej), chemicznego – wytwory z surowców niemetalicznych (5,3% produkcji sprzedanej), meblarskiego, przetwórczego i drobnych usług (handel, magazynowanie, turystyka). Obok tego istnieje w poszczególnych skupiskach wyspecjalizowany przemysł o wysokiej nakładowości (przemysł chemiczny w Puławach, cukrownie w Garbowie, Opolu, Chełmie i w Krasnymstawie, Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego w Świdniku, cementownia w Rejowcu, Spółdzielnia Mleczarska w Krasnymstawie o zasięgu ponadregionalnym). Znaczny udział w produkcji ma przetwórstwo spożywcze oraz rozwijane coraz intensywniej usługi turystyczne. Jedynie 4,6% produkcji przemysłowej dotyczy działów zaawansowanej techniki. Dział niezawansowanej (tzw. niskiej) techniki obejmuje blisko 60% przemysłu regionalnego (przy średniej krajowej 41,9%). Z drugiej jednak strony przemysł w regionie znacznie przewyższa wartości produkcji uzyskiwane przez rolnictwo – w 2003 r. wytwarzał on 17,5% wartości dodanej brutto. Niekorzystnym zjawiskiem jest to, że zaledwie 1% zakładów przemysłowych należących do sektora publicznego wytwarza aż 33,9% wartości produkcji sprzedanej (sektor prywatny w roku 2003 wytworzył 66,1% wartości produkcji regionalnej) [7, s. 18]. Wynika to z pozostawiania w sektorze publicznym dużych, niesprywatyzowanych zakładów, podtrzymujących zachowawczą strukturę produkcji i miejsca pracy.

Rolnictwo w województwie lubelskim jest gałęzią gospodarki o stosunkowo niskiej dochodowości i małej wartości dodanej. Przeważa mniej nakładowa produkcja roślinna (lubelskie 60% całości produkcji, kraj 52,8%), wymagająca mniejszych środków, mniejszej ilości pracy i ograniczonego wyposażenia w sprzęt. Udział województwa lubelskiego w globalnej produkcji rolnej w 2002 r. wynosił 8,4%, przy czym w sektorze tym (223,3 tys. gospodarstw wiejskich) aż 73,6% ludności wiejskiej było związane z rolnictwem (w kraju średnia wynosiła 58,2%) [10, s. 24-30]. Wskazuje to, że wieś w regionie nie aktywizuje się w ekonomicznych funkcjach pozarolniczych (usługi, handel, przetwórstwo), które jednocześnie tworzyłyby nowe miejsca pracy.

Nadmiar siły roboczej w rolnictwie w regionie utrudnia efektywność gospodarowania (np. przejście od samozaopatrzenia do produkcji towarowej) i wykształcenie pożądanej struktury agrarnej (dużych wydajnych gospodarstw). Korzystnym zjawiskiem jest utrzymany na poziomie średniej krajowej odsetek samodzielnych rolników młodych (do 34 roku życia) – 16% (w UE 8%). Wiąże się to z odchodzeniem z rolnictwa ludności nieproduktywnej oraz wymianą pokoleniową wskutek działań strukturalnych (emerytury rolnicze).

Rozwijającym się zjawiskiem jest produkcja ekologiczna w regionie – chociaż produkty ekologiczne stanowią jedynie 0,15% wartości produkcji rolnej województwa (średnia krajowa 0,11%), to województwo lubelskie jest trzecim w kraju regionem pod względem ich liczby (gospodarstwa z certyfikatami). Z ogółu 55

przetwórnictwa ekologicznego działających w kraju aż 8 znajduje się w regionie lubelskim. Wynika stąd, że w regionie aktywizuje się jego mocne strony – kładzie się nacisk na czystość ekologiczną produkcji i coraz bardziej poszukiwane produkty ekologiczne. Jest to proces o tyle ważny, że włączanie się wsi lubelskiej w obręb formalnych struktur unijnych (certyfikacja, rozliczanie, dofinansowanie) prowadzi do zainteresowania tego rodzaju działaniami, rozszerza wiedzę o zależnościach gospodarczych i może prowadzić do wykształcenia się funkcji pozarolniczych.

Region cechuje stosunkowo wysoka aktywność gospodarcza, w tym gotowość do podejmowania samodzielnej inicjatywy.

Przedsiębiorczość w regionie lubelskim charakteryzuje się przewagą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (79,1% to spółki cywilne), 7,3%, są to bardziej złożone formy organizacyjne (np. spółki prawa handlowego), 4,2%, to spółki z udziałem kapitału zagranicznego, zaś 0,5% ogółu podmiotów było zarejestrowanych w systemie REGON na koniec 2003 r.² W latach 1999-2003 znacznie zwiększyła się liczba podmiotów o charakterze osób fizycznych i spółek handlowych, natomiast zmniejszyła się liczba spółek cywilnych i spółdzielni tworzących faktyczne miejsca pracy.

Liczba przedsiębiorstw w regionie, określona na podstawie przelicznika liczby zarejestrowanych firm na 1000 mieszkańców, kształtowała się na poziomie 71 podmiotów gospodarczych. Stanowiło to zaledwie 75,7% średniej krajowej (93,8 podmiotów/1000 mieszkańców w kraju). Również rozkład przestrzenny przedsiębiorstw jest nierównomierny – największe nasycenie obejmuje cztery miasta regionu (powyżej 50 tys. mieszkańców). Są to w przeważającej liczbie (95,5%) firmy małe, zatrudniające do 9 pracowników. Firmy zatrudniające 50-249 pracowników stanowiły 0,7%, firmy zatrudniające do 1 tysiąca pracowników stanowiły 0,1% ogółu, a podmiotów o większym zatrudnieniu w regionie było jedynie 39 [7, s. 40].

Pomimo znacznej dynamiki powstawania nowych firm – średnia wartość wskaźników powstawania i upadania 19,6% (przy unijnej średniej 14,7%), można przyjąć, że warunki dla małej przedsiębiorczości nie są korzystne. Stosunkowo dużo podmiotów małych upada w okresie poniżej roku funkcjonowania i nie przyczynia się do faktycznej zmiany stanu zatrudnienia. Należy zauważyć, że w regionie lubelskim jest niewiele dużych firm zdolnych kreować wokół siebie nieformalne powiązania kooperantów w postaci klastrów, dlatego przykładają dużą wagę do powstawania małych i średnich podmiotów gospodarczych jako głównej szansy na stworzenie nowych miejsc pracy.

4. Podsumowanie

W województwie lubelskim występuje wiele specyficznych czynników o charakterze dodatnim i ujemnym, które wpływają na kształt jego rozwoju

² Dane Urzędu Statystycznego w Lublinie [9].

gospodarczego, konkurencyjność ekonomiczną, atrakcyjność dla inwestorów, a w konsekwencji tych zjawisk na poziom życia mieszkańców. Wspomniane czynniki można zaszeregować do kategorii zjawisk negatywnych i pozytywnych.

Specyficznymi czynnikami pozytywnymi w regionie są:

- istnienie znacznego potencjału rolno-spożywczego, dzięki któremu niektóre przedsiębiorstwa skutecznie konkurują na rynku ogólnopolskim i za granicą; odpowiedni rozwój tego potencjału – głównie na podstawie walorów ekologicznych regionu oraz tradycji produkcji rolnej, może doprowadzić do poprawy rentowności rolnictwa oraz wykształcenia się silnych powiązań pomiędzy producentami i przetwórcami żywności;
- stosunkowo zaawansowany proces przekształceń restrukturyzacyjnych w rolnictwie, owocujący znacznym udziałem rolników młodych, stopniowym ograniczaniem „wolnych rąk” na wsi, wyraźnymi zjawiskami akumulacji ziemi, wzrostem produkcji hodowlanej i towarowej;
- istnienie korzystnych warunków dla rozwoju rolnictwa – wynika to z niskich cen ziemi, jej wysokiej jakości, ekologicznej czystości regionu i niskich kosztów uruchomienia działalności gospodarczej (relatywnie w stosunku do regionów bardziej zurbanizowanych i uprzemysłowionych);
- istnienie stosunkowo wysokiego poziomu automatyzacji produkcji w przemyśle i rozwój przemysłu wykorzystującego złożone technologie – szczególnie w przemyśle maszynowym i chemicznym;
- dynamiczny rozwój sektora usług rynkowych oraz kategorii małych i średnich przedsiębiorstw – szczególnego znaczenia w rozwoju tym nabiera obsługa rosnącego ruchu turystycznego (np. w okolicach Kazimierza Dolnego i Puław czy Zamościa), w tym organizowanie bazy noclegowej i gastronomicznej;
- istnienie kilku dużych renomowanych firm o zasięgu ponadregionalnym (np. Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego w Świdniku sprzedająca śmigłowce w kraju i za granicą, dwie wielkie cementownie w Rejowcu, zakłady azotowe w Puławach, sanatoria w Nałęczowie, Spółdzielnia Mleczarska w Krasnymstawie);
- wyjątkowo dobrze rozwinięty w skali kraju potencjał bazy naukowo-badawczej wraz z placówkami badawczymi i rozwojowymi, silna i liczna kadra naukowa w zakresie techniki rolniczej przemysłu, ochrony środowiska, medycyny;
- istnienie dużych zasobów wykwalifikowanych kadr i względna taniość siły roboczej;
- bardzo dobrze rozwinięta sieć placówek związanych z wielkim handlem (targi wystawowe, targowiska, hurtowe rynki regionalne), które mogą wpływać na zainteresowanie nowymi technologiami oraz stymulować procesy współpracy biznesowej;
- duża zasobność regionu w surowce wykorzystywane w chemicznym przetwórstwie przemysłowym, stanowiące podstawę do działalności wydobywczej i przetwórczej;

- rozwinęty sektor przetwórstwa rolno-spożywczego, który może korzystnie wpływać na restrukturyzację rolnictwa (nacisk na produkcję towarową o wysokiej wartości dodanej pracy);
- stosunkowo wysoka aktywność gospodarcza ludności w regionie, w tym gotowość do podejmowania samodzielnej inicjatywy.

Do specyficznych czynników negatywnych Lubelszczyzny, kształtujących zjawiska gospodarcze, należy zaliczyć:

- niski poziom rozwoju gospodarczego regionu wraz z malejącą wielkością wytworzonego produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca (o 30% niższą od średniej krajowej i aż o 75% od średniej unijnej) – wskazuje to na ogólne zapóźnienia rozwojowe regionu;
- niższą niż w kraju wydajność pracy w regionie – zarówno w przemyśle, jak i w rolnictwie – wynika to głównie z istnienia dużego sektora usług niskonakładowych, przestarzałej struktury gałęziowej przemysłu (przemysł maszynowy i wydobywczy), istnienia dużego sektora rozdrobnionego rolnictwa, braku odpowiednich stymulatorów ekonomicznych w postaci powiązań rynkowych o większym zasięgu przestrzennym;
- utrzymywanie się niskiej wartości obrotów handlowych regionu z Białorusią i Ukrainą, wynikające zarówno z zatrzymania wymiany przygranicznej, jak i z dominacji produktów mało przetworzonych i tradycyjnych w eksporcie (żywność i przetwory spożywcze);
- niski poziom nasycenia przedsiębiorczością, słabość małych i średnich firm, niska produktywność sektora MŚP, brak szerokiego rozpowszechnienia technologii teleinformatycznych, niedorozwój otoczenia biznesowego, niska atrakcyjność dla inwestorów zagranicznych, niedokończona restrukturyzacja i prywatyzacja przemysłu, brak możliwości finansowych podmiotów regionalnych do wykorzystania środków restrukturyzacyjnych z UE;
- wysoki poziom bezrobocia ukrytego na wsi z jej niewłaściwą strukturą społeczną, brak aktywizacji ludności wiejskiej w sferach pozarolniczych, zbyt duży udział rolnictwa w sektorze zatrudnienia;
- dominacja najmniejszych podmiotów rynkowych w strukturze przedsiębiorstw i brak dużych firm gwarantujących miejsca pracy oraz wpływających na tworzenie się mikrootoczenia (lokalnych systemów produkcyjnych);
- słabo rozwinięty system wspierania finansowego przedsiębiorstw ze środków publicznych (fundusze poręczeniowe i pożyczkowe), słabe powiązanie jednostek badawczo-rozwojowych z biznesem – w efekcie niewykorzystany jest znaczny potencjał naukowy regionu;
- słabe wyposażenie regionu w infrastrukturę transportową, sieciową, energetyczną (brak sieci dystrybucji gazu przewodowego, pomimo istnienia przesyłowych magistral gazociągowych w regionie).

W regionie nie wykorzystano dostatecznie możliwości restrukturyzacji gospodarki i rolnictwa w ramach polityki strukturalnej UE, co wynikało zarówno z

braku alternatywy dla ludności wiejskiej w dziedzinach pozarolniczych, jak i z niskiej zdolności lokalnych firm do spożytkowania środków pomocowych. To samo dotyczy gmin, które nie rozwinęły odpowiednio silnie działalności aktywizującej gospodarczo ludność regionu. Niska wartość PKB na mieszkańca regionu bezpośrednio przekłada się na ograniczenie popytu wewnętrznego na dobra i usługi komercyjne. To zaś ogranicza rozwój małego i średniego sektora usługowego. Zjawisko łączy się postępującą marginalizacją gospodarki regionu w skali kraju.

Literatura

- [1] Czarniecki A., *Przemiany funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich województwa lubelskiego*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. VII, z. 4, Warszawa 2005.
- [2] Karpuś P., *Prognoza makroekonomiczna województwa lubelskiego na lata 2006-2020. Ekspertyza wykonana na zlecenie departamentu rozwoju regionalnego urzędu marszałkowskiego województwa lubelskiego*, Lublin 2005.
- [3] Kuciński K., *Lokalne uwarunkowania rozwoju regionalnego*, SGH, Warszawa 1999.
- [4] Malik K., *Efektywność zrównoważonego i trwałego rozwoju*, Wyd. Instytut Śląski, Opole 2004.
- [5] Marcinkiewicz J., Sołomianko W., *Model miękki zróżnicowania rozwoju województw (ze szczególnym uwzględnieniem województwa podlaskiego)*, [w:] *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*, red. A. F. Bocian, Białystok 2004.
- [6] Porter M., *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London 1998.
- [7] *Strategia rozwoju województwa lubelskiego na lata 2006-2020. Tom I. Uwarunkowania i diagnoza stanu wyjściowego*, praca zbiorowa, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2005.
- [8] *Rozwój regionalny Polski jako element integracji europejskiej*, Konferencje i Seminaria nr 14, publikacja Sejmowego Biura Studiów i Ekspertyz, wrzesień 1997.
- [9] Urząd Statystyczny w Lublinie, <http://www.stat.gov.pl/urzedu/lublin/index.htm>.
- [10] Węsierski, J. *Prognoza rozwoju obszarów wiejskich województwa lubelskiego 2007-2020. Ekspertyza wykonana na zlecenie Departamentu Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie*, Lublin 2005.

THE DETERMINANTS OF REGIONAL DEVELOPMENT BASING UPON LUBLIN REGION

Summary

The paper concerns an analysis of regional conditions which delimit the level of Lublin region economic development. The analysis points to the specificity of Lublin region regarding factors which do not, exist in other regions with similar intensity and are not decisive of other regions' economic specificity. These factors are as follows: low population density, low urbanization level, high share of low-commodity and low-input agriculture, marginalization of both industry structure and economic value of region, high ecological value of natural environment in region. The factors characterized in the paper create both barriers and developing perspectives of region.

DETERMINANTY REGIONÁLNÍHO ROZVOJE NA PŘÍKLADĚ LUBELSKÉHO VOJVODSTVÍ

Anotace

Příspěvek se týká analýzy regionálních podmínek, které stanoví úroveň hospodářského rozvoje lubelského vojvodství. Poukazuje na existenci mnoha regionálních faktorů v lubelském vojvodství, které se v podobné míře a vazbách nevyskytují v jiných regionech země a ovlivňují tak jeho ekonomickou specifikou. Patří k nim: nízká hustota obyvatel, nízký stupeň urbanizace, vysoký podíl nízkoproduktivního a nízkonákladového zemědělství, zastaralá struktura průmyslu, marginalizace hospodářské hodnoty regionu, existence vysoké ekologické hodnoty životního prostředí ve vojvodství. Faktory popsané v příspěvku ovlivňují jak bariéry, tak i perspektivy rozvoje regionu.

DETERMINANTEN DER REGIONALEN ENTWICKLUNG AM BEISPIEL DER WOJEWODSCHAFT LUBLIN

Zusammenfassung

Die Arbeit betrifft die Analyse regionaler Bedingungen, die das Niveau der wirtschaftlichen Entwicklung in der Wojewodschaft Lublin bestimmen. Sie weist auf das Bestehen einer ganzen Reihe regionaler Faktoren in der Wojewodschaft Lublin hin, die in ähnlicher Stärke sowie in Verbindungen in anderen Regionen des Landes auftreten und sie sind kennzeichnend für ihre wirtschaftliche Eigenart. Hierzu gehören: die niedrige Bevölkerungsdichte, die niedrige Urbanisierung, der große Anteil geringer Waren und der geringe Aufwand in der Landwirtschaft, die veraltete Struktur der Industrie, Marginalisierung der wirtschaftlichen Werte der Region, das Auftreten großer ökologischer Werte der natürlichen Umwelt in der Wojewodschaft. Die in der Arbeit charakterisierten Faktoren gestalten sowohl die Barrieren wie auch die Perspektiven der regionalen Entwicklung.